

О. О. Потішук

кандидат філософських наук, старший викладач

ПРИНЦИПИ СОЦІОЛОГІЇ НАУКОВОГО ЗНАННЯ Д. БЛУРА

Розглядається сутність, основні принципи та специфіка впливу "строгої програми" Д. Блура, на розвиток соціальної науки та знання в цілому. Проаналізовано соціальну теорію пізнання Д. Блура, в якій описано вплив соціального фактору на формування, виникнення та розвиток знання.

Ключові слова: соціальна наука, строга програма, соціологія знання, наукове знання.

Для філософського аналізу сучасної науки характерна тенденція посилення позицій соціально-гуманітарного підходу. Саме під впливом розвитку соціально-гуманітарної сфери змінюється уявлення про знання, пізнання і науку в цілому, постають нові проблеми методології та епістемології, які потребують осмислення. Сучасні дослідження науки акцентують увагу на проблематиці соціальності науки та наукового знання. Вагомий внесок в осмислення соціального виміру науки та осмислення її існування як соціокультурного феномена зробили сучасні дослідники, що представлено у працях П. Гайдено, І. Касавіна, В. Лекторського, Л. Мікешіної, О. Огурцова, В. Поруса, Л. Шашкової та інших, які стали реторико-методологічною основою дослідження.

Розгляд соціального інституту науки актуалізував проблематику дослідження конкуренції та діалогу між науковими школами, концепціями, методологічними підходами. Наукове співтовариство визначається як складна саморегульована система, що утворилася в процесі взаємодії між ученими під час проведення досліджень, обміну інформацією, а також між наукою і суспільством у цілому. В той самий час сформувалося чітке усвідомлення характеру нового соціального підходу в аналізі науки, результатом чого стало виділення двох методологічних напрямків – макроаналітичного і мікроаналітичного, або ж ситуаційних досліджень. Використання ситуативних досліджень, спрямованих на вивчення окремих випадків, аналіз неповторних, унікальних подій історії науки представлено працями Д. Блура, Дж. Брауна, Г. Колінза, М. Малкея, Р. Мертона та ін.

Метою статті є розглянути і прояснити сутність, основні принципи та специфіку впливу "строгої програми" Д. Блура, на розвиток соціальної науки та знання в цілому.

Поняття "строга програма" увів Д. Блур, саме концепція, відома під цією назвою, і є його основною концепцією в соціальній науці. Д. Блур поставив питання: чи може соціологія знання вивчати та пояснювати сутність наукового знання? Дослідник відповідає на це питання, зважаючи на попередні негативні відповіді.

Дослідники до цього часу, на думку Блура, обмежували сфери дослідження знання (наукового, ненаукового, істинного тощо). Оскільки в процесі дослідження будь-якого знання потрібно враховувати соціально-культурні передумови його виникнення та уникати обмежень та оцінок суб'єкту, що пізнає. Дослідник стверджує, що знання гуманітарне чи наукове є соціальним феноменом в якому не може бути об'єктивною істини. Цей висновок він обґрунтовує, спираючись на проведені математичні дослідження, доводячи універсальність соціології знання для аналізу різних наук.

Д. Блур в своїй "строгій програмі" зазначає, що соціологія науки у розгляді хибного знання (теорій, концепцій) підкреслювала суб'єктивні позиції дослідників, на відміну від істинних теорій, в основі яких були об'єктивні фактори. Таким чином, пише дослідник, щоб ці істинні та хибні теорії задовольняли максимальну більшість, повинні існувати співмірність в дослідженні [1]. Дослідник має на увазі те, що строга програма передбачає обґрунтування істинних та хибних теорій соціальними факторами такими, як: культурний контекст і особисті вподобання науковців. Інакше кажучи, людське знання, що є результатом пізнання обов'язково включає в себе соціальні аспекти, що не в якому разі не заважають, а навпаки дають повніший аналіз будь-якого знання.

Д. Блур, підкреслює, що соціологія наукового знання, повинна спиратися на чотири принципи, за допомогою яких вона може реалізувати цінності, що передбаченні іншими дисциплінами. Ці принципи наступні:

1) принцип казуальності (випадковості) – цей принцип полягає у з'ясуванні умов, що визначають критерії істинності чи хибності будь-якого виду знання. Умови, що визначають критерії достовірності знання панують у середовищі, в якому є місце випадковостям, що не підлягають узгальненню (культурні, соціологічні, психологічні);

2) принцип об'єктивності (неупередженості) – цей принцип стосується справедливого, однако-

вого відношення, сприйняття та пояснення науковим співтовариством хибних або істинних, раціональних або ірраціональних теорій в науці;

3) принцип співмірності – важливим моментом принципу співмірності є поняття рівності. Цей принцип полягає в тому, що одні й ті причини повинні пояснювати як істинні (прийняті), так і хибні (не прийняті теорії).

4) принцип рефлексивності – цей принцип полягає в тому, що всі роз'яснювальні побудови повинні стосуватися соціології знання, а також соціології наукового знання. Водночас даний принцип є відповіддю на питання про пошук загальних пояснень будь-яких теорій.

Таким чином, пояснення різних теорій повинні бути ідентичними. Оскільки прихильники "строкої програми" критикують істориків науки за пояснення істинних прийнятих теорій шляхом об'єктивної істини, а хибних чи тих, що широко не використовуються, навпаки. Саме ці принципи, з точки зору соціолога науки, покликані вирішити нерівність, незбалансованість в поясненнях. Крім того, у більшості випадків можна виділити велику кількість теорій, технологій у поясненні та вирішенні будь-яких наукових завдань. Але вибір тієї чи іншої в більшості випадків залежить від соціального фактору.

Слід зазначити, що Д. Блур реконструював історію науки, урахувавши, що істина – це вигідне виправдання для суспільства, яке забезпечує їх переконання. Таким чином, захищаючи неприйнятні теорії або хибні, він намагається застосовувати цінності, які суперечать одна одній, а саме: загальне та часткове, абсолютне та відносне тощо.

Погляди Девіда Блур є близькими до позицій наступних представників "соціальної теорії пізнання": Дж. Колінза, С. Фулера, Е. Голдмана, одного із представників "натуралістичної епістемології" У. Квайна, а також А. Пикеринга, Б. Барнса, С. Вулгара [3, 6].

Дослідник використовує методологічний підхід на противагу предметно-змістовному. Однак, каузальне пояснення наукових теорій, наголошує Д. Блур, полягає в тому, що якщо людина – істота раціональна, яка правильно мислить і обирає потрібні шляхи досягнень істини, що являється повним поясненням всього, що відбувається навколо, вона дозволить логіці направляти свої думки. Хоча з іншого боку, на шляху до істини можуть виникати перешкоди, які обов'язково повинні бути викликані природними причинами. Таким чином, як зазначає дослідник, на виникнення реального мислення можуть впливати різні фактори.

Крім того, лише логік зможе надати найповніше, найширше пояснення, а не психолог і не соціолог. Не можна не відзначити й того, що є випадки відходження від норми, а також помилки, які виникають у наших умовиводах. Слід зауважити, що виникають ці помилки під впливом бага-

тьох факторів і логіка тут безсила: "ніщо не примушує людей діяти правильно, але існує дещо, що примушує їх помилятися" [1, с. 7]. Подібний вислів дає змогу ділити поведінку людини, її погляди, думки на хибне або істинне, раціональне або ірраціональне тощо. Інакше кажучи, логіка та істина не потребують причин і є поясненням правильної поведінки, чого ми не можемо говорити про хибну у вигляді помилок.

Подібні погляди та їх застосування до інтелектуальної діяльності перетворюють знання в автономну сферу. Як слушно зауважує дослідник, соціальна та психологічна експертизи в даному випадку недоречні тому, що інтелектуальна діяльність приносить успіх як самостійна, саморухлива.

Слід зазначити, що Д. Блур звертається до теорії Лакатоса, яка стосується історії науки та соціології знання, а саме того, як потрібно писати історію науки та соціологію знання. На думку Лакатоса, потрібно обрати філософію науки чи методологію, що буде виступати фундаментом на якому буде базуватися все знання. Отже, обрана філософія науки стає конструкцією, базою для обґрунтування. Вона повинна дозволити описати науку як процес, що підтверджує свої принципи й розвивається відповідно даних [1, с. 7]. Наука на цьому етапі стає "раціональною реконструкцією", що вістить методологічні принципи. Але все одно поряд з раціональними конструкціями, існують й ірраціональні, які непокоять Лакатоса. Базуючись на основних принципах цього підходу, слід зазначити, що існує внутрішня та зовнішня історії науки. Внутрішня історія є автономною, самодостатньою, а зовнішня історія буде завжди вимагати її допомоги. Крім того, Лакатос вважає, що в науці завжди будуть присутні деякі ірраціональні моменти, поряд з раціональними (завжди правильними).

Таким чином, раціональний характер наукового знання є автономним і має авторитет на відміну від ірраціонального, яке повинно заповнити прірву між раціональним та дійсністю, чим і займається соціологія знання. Зовнішня історія чи забезпечує ірраціональне пояснення швидкості, розташування історичних подій, що визначені в термінах внутрішньої історії. Чи у випадку, коли історія відрізняється від своєї раціональної реконструкції, забезпечує раціональне пояснення даної різниці [1, с. 11]. Отже, дослідник, зазначає, що в принципі соціологія науки знаходить своє виправдання в тому, що Лакатос все ж таки визнає існування ірраціональних моментів в науці, які завжди будуть присутні. Але важливе значення для даної тенденції, на думку Д. Блур, має те, що раціональні аспекти науки повинні розглядатися, як рухливі та самообґрунтовуючі. Оскільки, емпіричні та соціологічні пояснення обмежуються ірраціональними аспектами. Чітко прослідковується залежність поняття знання від пріори-

тетів та переконань конкретних дослідників.

В основі сильної програми лежать цінності, враховуючи які природа відіграє певну роль у відношенні до моралі. Так, виходячи з цього, природним є те, що не потребує доведення. Вона намагається задовольнити потреби всіх наук, тобто має характер всезагальності, що дозволяє соціології науки рухатися далі.

Д. Блур звертається до іншого підходу, описуючи емпіризм, протиставляє його теологічній концепції, наголошує на його індивідуальному характері, а також на тому, що дані механізми мають можливість самі виробляти знання. Але поряд з індивідуальними аспектами досвіду є дещо, що виходить за межі, надаючи йому ширше значення. Знання таким чином, виступає продуктом колективних поглядів на реальність, тобто воно є сутністю (теорією, ідеєю), а не явищем. Отже, знання краще прирівнювати до культури ніж до досвіду. Потрібно звернути увагу на те, що прослідковується певна конкуренція, боротьба між досвідом і уявленнями, раціональним та ірраціональним тощо.

Як слушно зауважує дослідник, теоретичний або соціальний компонент є необхідним елементом істини, а не знаком хибного сприйняття. Отже, в соціальній науці Д. Блур поглиблює визначення поняття знання, що включає в себе генезис уявлень про оточуючу середовище [7]. Наукове знання в концепції Д. Блура, обов'язково визначається соціальними факторами, і це визначення потребує емпіричного дослідження.

Отже, потрібно виділити основні елементи концепції знання, як соціального інституту, яку розвиває Д. Блур. До них належать: єдність знання та культури, тобто знання виступає в ролі культурного феномену (відмінність стосується лише функціональності знання), зведення феномену знання лише до суспільної комунікації та діяльності. При цьому знання не розглядається як відображення реальності, а як соціальне буття, що складає буття людини та суспільства в цілому.

У Д. Блура соціальний детермінізм та історичний взаємопов'язані. Для підтвердження цього дослідник звертається до вчення і основного критика даної думки К. Попера. Слід зазначити, що соціологія, яка відкриває закони, може допомогти прогнозувати майбутнє і вчені, в свою чергу, могли б орієнтуватися, чим буде математика майбутнього або інша наука. Отже, якщо відомі механізми, то й одночасно можуть бути передбаченні все майбутні позиції певної системи. Хоча К. Попер критикує дану позицію, звертаючи увагу на те, що поведінка суспільства та людини не може бути такою циклічною, прямолінійною і будь-які суттєві передбачення не можливі.

Варто взяти до уваги ще один момент, що майбутнє знання неможливо передбачити, тому що засоби, якими керується людина залежать від

непередбаченого, непорядкованого знання, тобто від того, що людина знає в дану хвилину і не може гарантувати повної істинності та впевненості в майбутньому знанні. Даний підхід повністю буде обмежувати дію та застосування "строкої програми", яка повинна буде обмежити свої емпіричні завдання. Д. Блур погоджується з критикою К. Попера, вважаючи його позицію правильною, яка вказує на спільне між соціальними та природничими науками.

Наступний момент, який зазначає дослідник, стосується науки фізики. Неможливо робити передбачення в фізиці, яка використовує та направляє до фізичних процесів, про які ми нічого не знаємо, говорить Блур [1, с. 19]. І робить висновок, що все у фізичному світі частково визначається невідомими факторами, отже є непередбаченим. Але якщо торкатися законів, які виникають, вони можуть не керувати історичними закономірностями, що залежить від їх складності. У даному випадку Д. Блур звертається до теорії М. Дуглас, яка описує той вигляд, який можуть мати ці закони.

Дослідник зазначає, що процедура пошуку законів в соціології науки нічим не відрізняється від інших наук, оскільки повинні бути виконані наступні етапи. В основі будь-якого пізнання, на думку Д. Блура, лежить емпіричне дослідження, яке включає в себе попередню теорію, яка порушує очікування чи практичні потреби. Пізніше повинна бути створена теорія, яка буде пояснювати емпіричні послідовності, подібна теорія покликана створити або пояснити модель фактів. Тим самим не потрібно забувати про мову, яка заострить розуміння даної моделі, і на кінець стає можливим більш чіткий опис області дії даної моделі. Знову звертаючись до теоретичного компоненту будь-якого дослідження, автор зазначає, що теорія може виступати джерелом та деталізацією емпіричних досліджень.

Усі ці етапи можна пояснити наступним чином, що всі відкриття викликають дискусії про пріоритети. Хоча, можна заперечити цьому, що наука розвивається у відповідності з внутрішньою логікою наукового дослідження й відповідні дискусії хибні, але факти доводять, що ця думка має право на існування. Оскільки наука функціонує засобами системи обмінів. Тобто, внески змінюють статуси, визнання, звідси і всі закони мають імена вчених які їх відкрили. Після відкриттів наукових, виникає низка невідповідностей таких, як: інтерпретація, реінтерпретація, що, на жаль, може змінювати зміст емпіричних досліджень. Тут прослідковується прямий взаємоз'язок теоретичного компоненту науки, який забезпечує вчених мовою, за допомогою якої вони оформлюють, сприймають та передають особисті дії та дії інших.

Д. Блур торкається питання про пріоритет нау-

кових відкриттів та ролі теоретичного аспекту, зазначаючи, що під час теоретичних змін відкриттів виникають дискусії с приводу пріоритету. Зрозуміло, що справа цим не обмежується, оскільки теоретична дія закону має бути перевірена, як емпірично можлива, а також потрібна розробка нових теорій, які будуть надавати сенс новому закону. Дослідник робить наступний висновок, що в принципі важливим у даному випадку є взаємозв'язок емпіричного компоненту та теоретичного і він нічим не відрізняється в соціології науки від інших наук.

Поряд з цим, Д. Блур будує компаративну теорію мовних ігор, використовуючи методи, розроблені англійським антропологом М. Дуглас [2]. Це внутрішньо групова та групова межі, що виступають основною для класифікації різних типів свідомості різних соціальних груп. Дослідник за допомогою цієї концепції захищає ідею про те, що прийнятий в суспільстві стиль визначає реакції наукового співтовариства на невідповідності прийнятим нормам, а також є базою для визначення наукових дискурсів.

Підсумовуючи слід зазначити, що поняття знання в концепції Д. Блура, знаходиться в залежності від ціннісного контексту, що дозволяє поєднати поняття "знання" з поняттям "соціальне" [5]. Поряд з цим дослідник розглядає наукове знання як інституціалізоване і безперечно як культурний феномен, різниця ж визначається функціонуванням знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блур Д. Институциональная природа знания // Блур Д. Язык. Знание. Социум. Проблемы социальной эпистемологии. – М.: ИФРАН, 2007.
 2. Barnes B. Sociological Theories of Scientific Knowledge // A Companion to the History of Modern Science / Olby, Cantor, Christie, and Hodge, eds. – L., 1990.
 3. Лекторский В. А. Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. – М.: УРСС, 2001. – 256 с.
 4. Моркина Ю. С. Знание в социальном мире // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М.: Издательство Канон+, 2009. – 1248 с.
 5. Микешина Л. А. Философия науки. Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования / Л. А. Микешина. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 464 с.
 6. Пружинин Б. И. Методологическое исследование науки: историко-типологический очерк // Философия науки. Методология и история конкретных наук. – М.: Канон РООН Реабилитация, 2007. – С. 10–30.
- Потищук О. О. Принципы социологии научного знания Д. Блура. Рассматривается сущность, основные принципы и специфика влияния "строгой программы" Д. Блура на развитие социальной науки и знания в целом. Проанализирована социальная теория познания Д. Блура, в которой описано влияние социального фактора на формирование и развитие знания.**
- Ключевые слова:** социальная наука, строгая программа, социология знания, научное знание.
- Potischuk O. O. Principles of sociology of scientific knowledge: D. Blur. The article deals with the essence, the basic principles and the influence of D. Blurs "strong program" on the development of social science and knowledge in general. There are analyzed D. Blurs social epistemology, which describes the influence of social factors on the formation and development of knowledge.**
- Keywords:** social science, "strong program", sociology of knowledge, scientific knowledge.